

Adalékok a Kádár-rendszer politikai elitjének vizsgálatához: Az MSZMP tagságának és függetlenített apparátusának összetétele a számok tükrében

Jelen tanulmány tárgya az egykori MSZMP tagjai, valamint függetlenített apparátusa összetételének összehasonlító empirikus vizsgálata a rendelkezésre álló statisztikák alapján. Írásom célja, hogy a számadatok felhasználásával árnyaltabbá tegyem a Kádár-rendszer uralkodó osztályáról, politikai elitjének rekrutációjáról és összetételéről napjainkban kialakult képet.

Először a marxista-leninista ideológiában a munkásosztály élcsapatának tételezett párt – így a politikai elit fogalmát legkiterjedtebb módon értelmezvén – az MSZMP tagságának összetételét fogom vizsgálni. Azért tartom fontosnak, hogy kitérjek a párt összetételének elemzésére, mert az a nomenklatúrának, mint a pártállam politikai uralkodó osztályának, azon belül pedig a legszűkebb vezetői kör, Gyarmati György kifejezésével élve,^[1] a kommunista hatalmi elit elsődleges rekrutációs bázisának tekinthető. Ezt követően a függetlenített pártapparátus és a Központi Bizottság apparátusának összetételében végbement változásokat vizsgálom meg az 1957-es és 1983-as adatok összevetésével, kiemelt figyelmet szentelve a KB osztály- és intézményvezetői körének, továbbá a kommunista hatalmi elit egyik legfontosabb alcsoportjának, a megyei első titkárok körének. Általánosságban az összehasonlítások szempontjai a következők: demográfiai megoszlás, szociális származás és eredeti foglalkozás szerinti összetétel, illetve az iskolai végzettség vizsgálata.

PÁRT ÉS ÉRTELMISÉG

Először érdemes röviden kitérni a magát a munkásosztály pártjaként meghatározó kommunista párt és az értelmiség sajátos kapcsolatára. Konrád György és Szelényi Iván úgy vélik, annak ellenére, hogy a párt deklaráltan a munkásosztály pártja volt, az értelmiségiek nagyobb arányban voltak párttagok, mint a társadalom más rétegei, a munkásokat is beleértve. Ezzel szemben a pártapparátuson

[1] Gyarmati, 2009

belül már sokkal nagyobb a társadalmi származásukat és/vagy eredeti foglalkozásukat tekintve munkásból lett funkcionáriusok aránya. A szocialista országokban az értelmiségi foglalkozási csoportok közül a pártfunkcionáriusok között volt a legmagasabb a munkásosztályból származók aránya. A munkásszármazásuk és a munkások számára tehát a pártbürokráciába való bekerülés volt a fölfelé irányuló mobilitás, az értelmiségivé válás legfontosabb csatornája.

Azonban, annak ellenére, hogy a társadalomban betöltött funkciójukat tekintve a munkásokból lett pártfunkcionáriusok is értelmiségieknek tekinthetők, az értelmiség egészéhez mégis sajátos módon viszonyultak. „...a pártbürokrácia, föllendülve a társadalmi piramis csúcsára, nyomban igyekezett elkülöníteni magát a pártba belépni erőlködő, s még inkább a párton kívül rekedő értelmiségi osztály egészétől. Kialakult tehát a pártbürokrácia csúcsán az uralkodó rend, amelynek tagjai ugyan mind értelmiségiek, de az értelmiségieket, csupán mert azok, nem bocsátja be automatikusan magába.”^[2] „Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz” című munka szerzői úgy vélik, az uralkodó kelet-európai kommunista pártoknak kettős osztálybázisa volt: egyrészt az értelmiség tömegpártjai, másrészt a munkásosztály káderpártjai voltak. Ugyanakkor az „uralkodó rend” megrostálta a pártba törekvő értelmiségieket, és az értelmiségiek is kevéssé törekedtek az „uralkodó rend” tagjaivá válni, így közöttük viszonylag kevés volt az értelmiségi származású vagy professzionális értelmiségi. Tagjainak nagyobb része tehát munkásszármazású volt. Mivel a munkások az „uralkodó rendhez” való csatlakozás útján válhattak értelmiségiekké, a párt a munkásosztály káderpártjaként is funkcionált. A párttagság nem ugyanazt jelentette a professzionális értelmiségiek és a munkások számára. Az értelmiségi jellemzően azért csatlakozott a párthoz, hogy ezzel elősegítse zavartalan értelmiségi pályafutását, a munkás számára pedig egy lehetőség volt arra, hogy kiemelkedjen a munkáslétből, hogy a fentebb jelzett értelemben értelmiségivé váljon. A szerzők szerint a munkás a párthoz való csatlakozás, az aktív alapszervezeti munka nyomán szinte automatikusan léphetett előre a társadalmi hierarchiában: művezetővé, esetleg pártalkalmazottá, tehát káderré válhatott.

Az értelmiségiek más társadalmi csoportokhoz képest nagyobb arányú párttaggá válásának „problémájával” a politikai vezetés hivatalosan is foglalkozott. A fizikai dolgozók, azon belül elsősorban az ipari munkásság arányának növelését szorgalmazta a PB egyik 1972-ben elfogadott határozata is. A dokumentum megállapította, hogy „a X. kongresszus – a párttagsággal kapcsolatos – alapvető politikai célkitűzését: a munkásarány növelését, a párttagság szociális összetételének javítását – nem sikerült teljesíteni... A pártba felvett fizikai dolgozók száma ugyan növekedett, de arányuk a párttagságban és az újonnan felvettek között ennek ellenére csökkent.”^[3] A határozat a fizikai dolgozók arányának csökkenését a következő okokkal magyarázta: „A párttagok általános és politikai műveltségének

[2] Konrád - Szelényi, 1989.

[3] Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a párttagság létszámának növekedéséről és szociális összetételének alakulásáról. 1972. november 21. In: Vass, 1979, 400.

fejlődése, vezető beosztásba, illetve szellemi pályákra való kerülés befolyásolja a fizikai dolgozók arányának alakulását...

Évek óta magas a pártból kikerültek (kizártak, töröltek és kilépettek) között a fizikai dolgozók aránya...

A párt politikájának végrehajtása során jelentkező problémák esetenként és helyenként gátolják a fizikai dolgozók közeledését a párthoz;

A KISZ viszonylag gyenge a munkásfiatalok között és ez korlátozza ajánlási lehetőségeit...

A nagyipari és építőipari üzemekben hátrányosan befolyásolja a munkások felvételi arányát a nagyarányú munkaerő-vándorlás és a nagyszámú ingázó..."

A határozat emellett azt is megállapította, hogy „a szakmai hozzáértés és a vezetés színvonala emelésének igényével helyenként olyan nézet párosul, amely az értelmiségnek és a különböző vezető posztot betöltőknek a párton belül a szükségesnél nagyobb jelentőséget tulajdonít... A felételre kerülők nagy többsége, főleg a fizikai dolgozók, a párt aktivistáinak kezdeményezésére kerül a pártba, míg a szellemi dolgozók jelentős része saját maga kezdeményezi felvételét.”^[4]

A fizikai dolgozók arányának csökkenése 1961 óta tartó tendencia volt a tagfelvételekben, és így a tagság összetételében is, ezért a határozat kimondta, hogy a tagfelvétel során biztosítani kell a fizikai dolgozók, azon belül is elsősorban a munkások többségét. A párt szervezeteknek a továbbiakban differenciált követelményeket kellett támasztaniuk a párthoz csatlakozni kívánó „szellemi dolgozókkal” szemben. Esetükben fokozott figyelmet kellett fordítani a párt politikája melletti nyílt kiállásra, a magasabb színvonalú marxista-leninista képzettség és a társadalmi munka megkövetelésére.

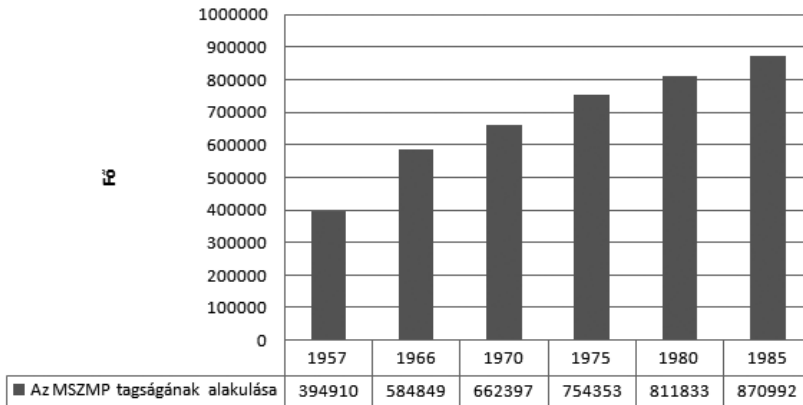
AZ MSZMP TAGJAINAK ÖSSZETÉTELE A SZÁMOK TÜKRÉBEN

A párttagság létszámával, összetételével kapcsolatos szám adatok az MSZMP kongresszusi jegyzőkönyveiből, illetve az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztálya 1958-as statisztikájából származnak. Utóbbi az 1957-es állapotokat tükrözi.

A párttagok számának 1957 és 1985 közötti alakulását jelzi az 1. számú ábra. Az ábrán jól kivehető a párttagság számának folyamatos emelkedése egészen 1985-ig. A párttagok száma a kezdeti mintegy 395 ezer főről 28 év alatt több mint a duplájára, 871 ezer főre emelkedett. 1957 és 1966 között 190 ezer fővel, a következő öt év során pedig több mint 75 ezer fővel növekedett. A későbbiekben ez a növekedés lelassult: 1975-től 1980-ig körülbelül 57 ezer fővel, 1980 és 1985 között pedig 59 ezer fővel emelkedett. Ugyanakkor az ország összlakosságának számához viszonyítva, százból kilencen az MSZMP tagjai voltak a nyolcvanas évek közepén.

[4] Uo. 400-401.

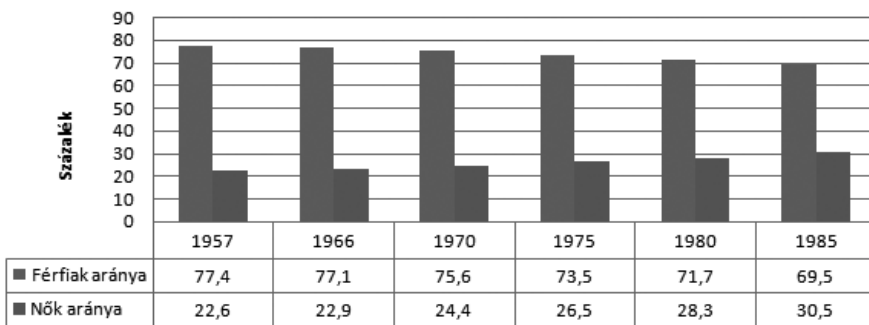
Az MSZMP tagságának alakulása

• 1. sz. ábra: Az MSZMP tagságának alakulása.

A 2. számú ábra a nők arányának alakulását jelzi a párttagság körében. Összességében megállapítható, hogy a pártnak a nők társadalmi szerepvállalása arányát javító célkitűzései kevés eredményre vezettek, ha ennek indikátoraként a nőknek a teljes párttagsághoz viszonyított arányát tekintjük. 1957 és 1966 között az MSZMP-ben arányuk lényegében változatlan maradt (22,6 százalék és 22,9 százalék). A későbbiekben azonban sikerült e téren csekély mértékű javulást elérni: ötévente átlagosan másfél-két százalék körüli növekedés figyelhető meg. 1985-re már majdnem minden harmadik párttag a gyengébb nem képviselői közül került ki. A vizsgált 28 éves periódus alatt mindössze körülbelül nyolc százalékos emelkedés figyelhető meg.

Az MSZMP tagságának nemek szerinti összetétele

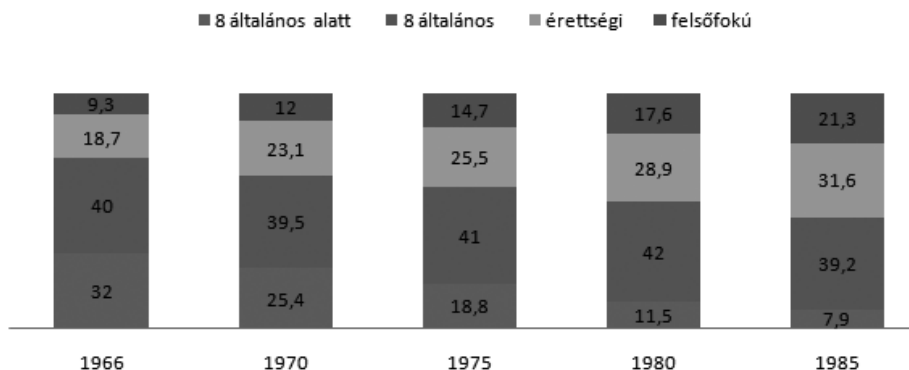

• 2. sz. ábra: Az MSZMP tagságának nemek szerinti összetétele.

A 3. számú ábra az MSZMP tagjainak iskolai végzettség szerinti összetételét szemlélteti. Ezzel kapcsolatban az 1966 és 1985 közötti periódusra vonatkozólag találtam összehasonlítható adatokat. Az oszlopdiagramok alapján megállapítható,

hogy a párttagok iskolázottságának szintje az időben előrehaladva folyamatosan emelkedett. A vizsgált 19 év alatt mind az érettségivel, mind a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya növekedést mutat, egyértelműen a legkevésbé iskolázott, nyolc általánost sem végzett párttagok rovására.

Az MSZMP tagságának összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban, százalék

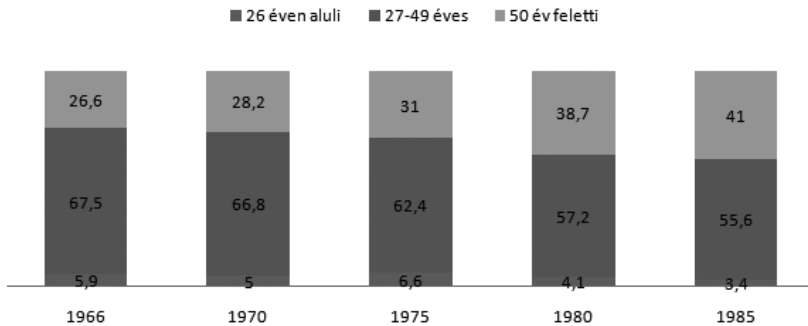

3. sz. ábra: Az MSZMP tagságának összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban.

Utóbbiak aránya 1966-ban még 32 százalék volt, ez a szám azonban 1985-re nyolc százalék alá csökkent. A nyolc osztályt végzettek aránya a vizsgált időszakban nem változott lényegesen: 39,2 és 42 százalék között ingadozott. Az érettségivel rendelkezők aránya majdnem 13 százalékkal, 18,7-ről 31,6 százalékra emelkedett 1966 és 1985 között. A felsőfokú végzettségűek aránya ez idő alatt több mint a duplájára, 9,3 százalékról 21,3 százalékra nőtt.

A következő oszlopdiagram az MSZMP tagjainak életkor szerinti összetételét mutatja. (Lásd: 4. sz. ábra) Az adatok szintén az 1966 és 1985 közötti időszakból származnak. Az itt közölt ábrától eltérően, az adatok forrásaként felhasznált pártstatisztikákban az életkorra vonatkozóan differenciáltabb korosztályi besorolás található, de mivel a különböző felmérésekben az egyes besorolási kategóriák határai idővel megváltoztak, a hosszabb távú összehasonlíthatóság érdekében sajnos kénytelen vagyok a 26 és 49 év közötti, témám szempontjából egyébként releváns korosztályokat összevontan szerepeltetni az ábrán. Ennek alapján az MSZMP tagjai életkor szerinti megoszlásban három nagyobb csoportra bontva láthatók az oszlopdiagramon. A párt fontos politikai célkitűzései között szerepelt a fiatalok mind nagyobb arányú közéleti, politikai részvételének előmozdítása is, amelynek alapvető feltételeként az MSZMP-hez való csatlakozás tekinthető. Ennek ellenére az alábbi ábrán összességében inkább a párttag-ság öregedésének tendenciája látszik kirajzolódni.

Az MSZMP tagságának összetétele életkor szerinti bontásban, százalék

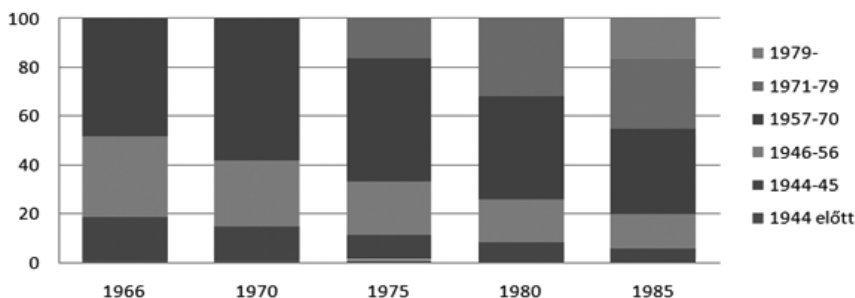

• 4. sz. ábra: Az MSZMP tagságának összetétele életkor szerinti bontásban.

A legfiatalabb korosztály, a 26 éven aluliak aránya inkább csökkent, mintsem növekedett volna a vizsgált időszakban. Arányuk 1966-ban 5,9 százalék volt, 1975-ben a 6,6 százalékot is elérte, 1985-re azonban 3,4 százalékra esett vissza. Az idősebb, 50 év feletti korosztály aránya viszont jelentős mértékben, 26,6 százalékról 41 százalékra növekedett 1966 és 1985 között. A vizsgált időszak végére tehát a tagság igen jelentős hányada ebből a korosztályból tevődött össze. A párttagok legnagyobb része ugyanakkor mindvégig a 27 és 49 év közötti korosztályból került ki. 1966-ban ehhez a korosztályhoz tartozott a tagság kétharmada arányuk azonban – a tagság elöregedésével párhuzamosan – folyamatosan csökkent: 1985-ben már csak 55,6 százalék volt.

Az 5. számú ábra az MSZMP tagjainak a párthoz való csatlakozás ideje alapján történő besorolását mutatja, szintén az 1966 és 1985 közötti években. Az összes párttaghoz viszonyítva nem meglepő, hogy a vizsgált időszak kezdetétől fogva az egykori illegális kommunisták aránya volt mindvégig a legalacsonyabb. Ugyanakkor érdekesség, hogy a párttagságukat 1944 előttre datálók aránya 1966-tól 1985-ig ugyan folyamatosan csökkent (1,3 százalékról 0,5 százalékra), figyelembe véve a teljes párttagság nagymértékű növekedését, tényleges számuk azonban az eltelt 19 év során körülbelül 2900 főről 4300 főre emelkedett. A jelenség magyarázatára ehelyütt nem vállalkoznánk. 1966-ban az MSZMP tagjainak nagyobb része, 48,4 százaléka, olyan személyekből állt, akik 1957 után csatlakoztak a párthoz.

Az MSZMP tagságának összetétele a párthoz való csatlakozás ideje szerint, százalék

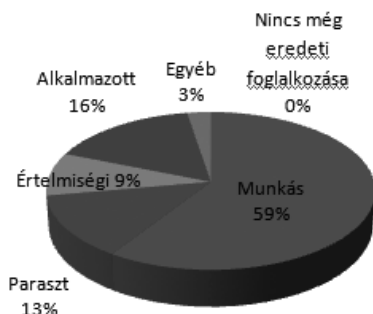

· 5. sz. ábra: Az MSZMP tagságának összetétele a párthoz való csatlakozás ideje szerint.

A párttagok második legnagyobb csoportját, 33,1 százalékát ekkoriban az 1946 és 1956 között belépők alkották. Összességében megállapítható, hogy a vizsgált időszakban a tagság gerincét az 1957 és 1970 között csatlakozók adták. Arányuk 1970-ben 58 százalék, de még 1985-ben is 35,3 százalék volt. Természetes jelenség, hogy az idő előrehaladtával a korábban csatlakozókat magába foglaló csoportok aránya folyamatosan csökkent.

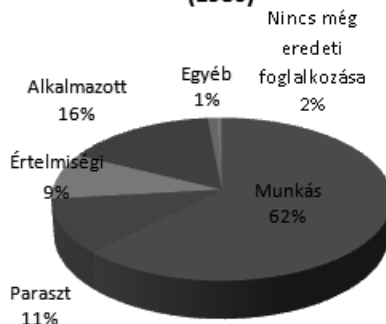
A PB 1971. június 15-i határozata alapján bevezetésre került a párttagság eredeti foglalkozás szerinti nyilvántartása, hogy ezzel is elősegítse a tagság szociális összetételének elemzését. Ennek alapján 1975-ből (6.1. sz. ábra), 1980-ból (6.2. sz. ábra) és 1985-ből (6.3. sz. ábra) állnak összehasonlítható adatok a rendelkezésünkre. A kördiagramokon egész számokra kerekített százalékos értékek szerepelnek. Az adatok alapján megállapítható, hogy a párttagság eredeti foglalkozás szerinti összetételében a vizsgált tíz éves periódusban lényeges változás nem történt. Nem meglepetés, hogy az MSZMP mindvégig elsősorban az eredeti foglalkozásukat tekintve a munkásság körébe sorolt személyeket tömörítette. Az eredetileg munkásként dolgozók aránya mindvégig 60 százalék körül mozgott, az eredetileg paraszti foglalkozásúak aránya pedig 9 és 13 százalék között ingadozott. A pályafutásukat értelmiségiként (9-10 százalék) vagy alkalmazottként (16-17 százalék) kezdők aránya szintén gyakorlatilag változatlan maradt a vizsgált periódusban.

Az MSZMP tagságának eredeti foglalkozás szerinti összetétele (1975)

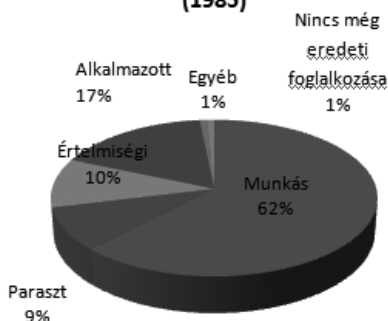
• 6.1. sz. ábra: Az MSZMP tagságának eredeti foglalkozás szerinti összetétele (1975). N=754353

Az MSZMP tagságának eredeti foglalkozás szerinti összetétele (1980)

• 6.2. sz. ábra: Az MSZMP tagságának eredeti foglalkozás szerinti összetétele (1980). N=811833

Az MSZMP tagságának eredeti foglalkozás szerinti összetétele (1985)

• 6.3. sz. ábra: Az MSZMP tagságának eredeti foglalkozás szerinti összetétele (1985). N= 870992

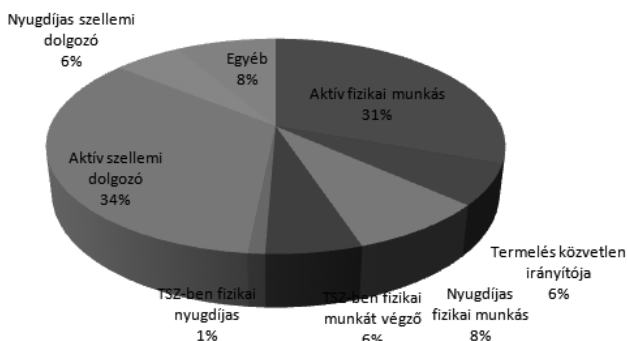
Az MSZMP tagságával foglalkozó részt a párttagság foglalkozás szerinti összetételének összehasonlító vizsgálatával zárom (7.1, 7.2. és 7.3. sz. ábra). Az összehasonlítás ismét csak az 1975 és 1985 közötti időszakra terjedhet ki, a korábbi felmérésekben szereplő foglalkozási csoportok ugyanis kevésbé voltak differenciáltak.^[5] A kördiagramokon egész számokra kerekített százalékos értékek szerepelnek. Az ábrákból kitűnik, hogy a pártvezetés erre irányuló törekvései ellenére sem sikerült érdemlegesen javítani az „aktív fizikai munkás” kategóriába tartozók kevesebb, mint egyharmados arányán. 1985-re részesedésük

[5] Az MSZMP KB PTO 1958-as statisztikájában a következő foglalkozási csoportok szerepeltek: munkás, paraszt, értelmiségi, alkalmazott, egyéb. Az MSZMP 1966-os és az 1970-es kongresszusi jegyzőkönyveiben található felmérések a „fizikai dolgozó, szellemi dolgozó, nyugdíjas és eltartott, egyéb kategória” szerint csoportosították a párttagokat foglalkozásuk alapján.

növekedés helyett inkább négy százalékkal csökkent a tíz évvel korábbi állapothoz képest. A vizsgált periódusban az „aktív szellemi dolgozók” aránya kevéssel mindvégig felülmúlta az „aktív fizikai dolgozókéét”. Mindvégig a párttagság 34 százalékát tették ki.

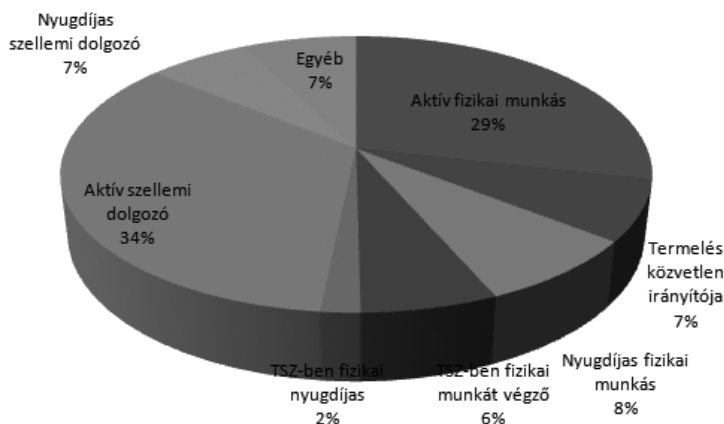
Az MSZMP tagságának foglalkozás szerinti összetétele (1975)

7.1. sz. ábra: Az MSZMP tagságának foglalkozás szerinti összetétele (1975). N=754353

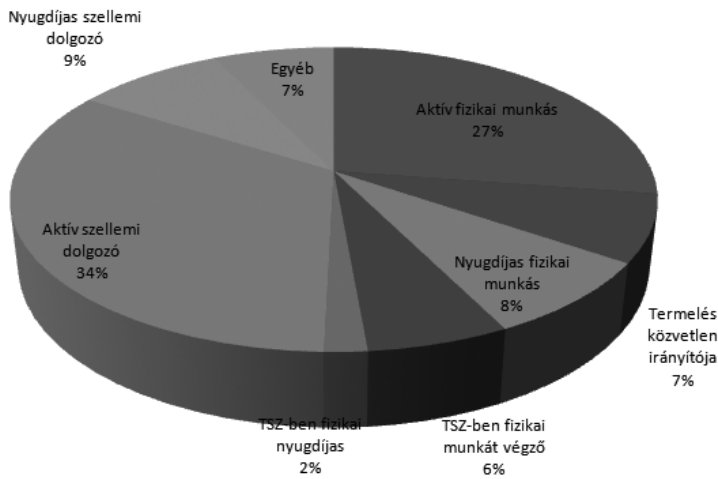
Megfigyelhető ugyanakkor a nyugdíjas párttagok arányának kismértékű, de folyamatos emelkedése, ami a tagság átlagéletkorával összefüggésben szintén a párt előregedésének bizonyítéka. A „nyugdíjas fizikai”, „nyugdíjas szellemi” és „TSZ-ben fizikai nyugdíjas” kategóriákat összesítve megállapítható, hogy arányuk 1975-ben 15, 1980-ban 17 százalékos volt, 1985-re pedig 19 százalékra emelkedett. Szerepelt még a felmérésekben a „termelés közvetlen irányítója” kategória. Az ebbe a csoportba sorolt párttagok aránya lényegében változatlan maradt a vizsgált periódusban.

Az MSZMP tagságának foglalkozás szerinti összetétele (1980)

7.2. sz. ábra: Az MSZMP tagságának foglalkozás szerinti összetétele (1980). N=811833

Az MSZMP tagságának foglalkozás szerinti összetétele (1985)

7.3. sz. ábra: Az MSZMP tagságának foglalkozás szerinti összetétele (1985). N= 870992

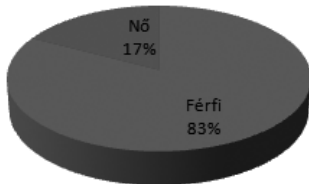
Az alábbiakban a már említett 1958-as, és egy 1983-ban készült káderstatistikai felmérés^[6] néhány adatának összehasonlítását fogom elvégezni a függetlenített pártapparátus és a Központi Bizottság politikai munkatársainak vonatkozásában, azzal a céllal, hogy érzékeltessem e negyedszázad során végbement változásokat. A KB apparátusát összességében és osztályokra bontva is elemzem. Sor kerül továbbá külön a KB osztályvezetőinek összehasonlítására is. Végül a megyei első titkárok csoportját vizsgálom meg. A fentiekhez hasonlóan az összehasonlítások szempontjai a következők: demográfiai megoszlás, szociális származás és eredeti foglalkozás szerinti összetétel, illetve az iskolai végzettség vizsgálata. A kördiagramokon egész számokra kerekített százalékos értékek szerepelnek.

A FÜGGETLENÍTETT PÁRTAPPARÁTUS

A vizsgált időszakban a függetlenített pártapparátusban a nők aránya lényegében változatlan maradt. (Lásd: 8.1. és 8.2. sz. ábra) 1957-ben 17 százaléknyi, 1983-ban pedig 20 százaléknyi nő dolgozott függetlenített funkcionáriusként az apparátusban. Ez 26 év alatt mindössze 3 százalékos növekedést jelent. A két adatot elmarad a női párttagok 22,6 százalékos (1957) és 30,5 százalékos (1985) arányától is.

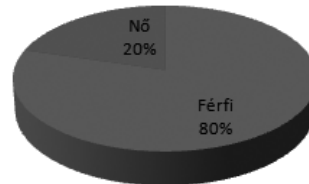
[6] Statisztikai adatok a káderállományról. Budapest, 1983, MSZMP KB Párt- és Tömegszervezeti Osztálya.

A függetlenített pártapparátus összetétele nemek szerinti bontásban (1957)

• 8.1. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele nemek szerinti bontásban (1957). N=2331

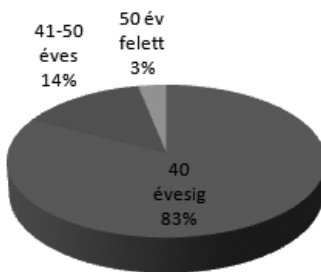
A függetlenített pártapparátus összetétele nemek szerinti bontásban (1983)

• 8.2. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele nemek szerinti bontásban (1983). N=5793

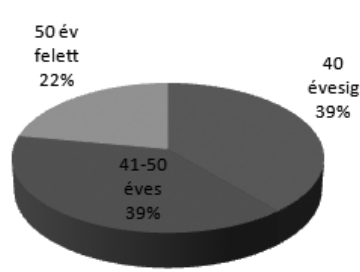
A 9.1. és 9.2. számú ábrák a függetlenített pártapparátus életkor szerinti összetételét szemléltetik. A diagramokon jól megfigyelhető a vizsgált sokaság jelentős mértékű elöregedése. 1957-ben a függetlenítettek több mint négyötöde nem volt több negyven évesnél, negyedszázaddal később azonban ez az arány 39 százalékra módosult. A 41 és 50 év közötti funkcionáriusok aránya 14 százalékról 39 százalékra emelkedett, és ezzel ugyanakkora részben voltak jelen az apparátusban, mint a legfiatalabb korcsoport. A függetlenített funkcionáriusoknak 1957-ben még csak három százalékát kitevő 50 év feletti aránya 1983-ra a hétszeresére emelkedett, így ennek következtében már minden ötödik funkcionárius ebből a korosztályból került ki.

A függetlenített pártapparátus összetétele életkor szerinti bontásban (1957)

• 9.1. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele életkor szerinti bontásban (1957). N=2331

A függetlenített pártapparátus összetétele életkor szerinti bontásban (1983)

• 9.2. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele életkor szerinti bontásban (1983). N=5793

A függetlenített pártapparátus társadalmi származás szerinti összetételét mutatja be a 10.1. és 10.2. számú ábra. Az adatok valószínűleg alátámasztják Konrád György és Szelényi Iván arra vonatkozó megállapítását, miszerint az „uralkodó rend” tagjainak döntő többsége munkásszármazásúak közül került

ki. A statisztikákban ugyanis a munkás és paraszti származásúak összevont kategóriában szerepeltek. Ugyanakkor az e kategória reprezentánsainak aránya 1983-ra 7 százalékkal csökkent 1957-hez képest, de a funkcionáriusok 84 százaléka még ekkor is munkás-paraszt származásúnak vallotta magát. Az értelmiség soraiból származók aránya e negyed század során ugyan megsokszorozódott, de összességében így sem tudta meghaladni a hat százalékot. Az alkalmazott-egyéb származású kategóriába soroltak aránya ez idő alatt elhanyagolható mértékben, nyolc százalékról 10 százalékra emelkedett.

A függetlenített pártapparátus összetétele szociális származás szerinti bontásban (1957)

• 10. 1. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele szociális származás szerinti bontásban (1957). N=2331

A függetlenített pártapparátus összetétele szociális származás szerinti bontásban (1983)

• 10. 2. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele szociális származás szerinti bontásban (1983). N=5793

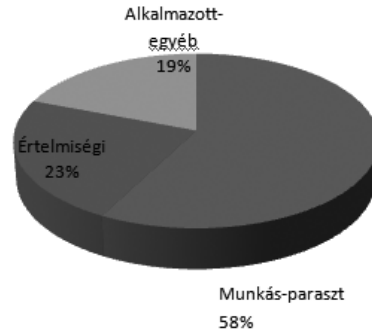
A 11.1. és az 11.2. számú ábrákon a függetlenített pártapparátus összetétele eredeti foglalkozás szerinti bontásban látható. A két kördiagram összehasonlításakor jól érzékelhető az eredeti foglalkozásukat tekintve munkás-paraszt kategóriába soroltak jelentős mértékű, 27 százalékos csökkenése. 1957-ben még a függetlenített funkcionáriusok 85 százaléka tartozott a vizsgált szempont alapján ebbe a kategóriába, 1983-ban viszont már csak 58 százalékuk. Ugyanakkor nyilvánvaló az értelmiségiek lassú térhódítása, amelynek következtében nyolcra 23 százalékra nőtt a hányaduk a függetlenített pártapparátusban. Ha ezt a növekedést összevetjük a funkcionáriusok társadalmi származását leíró adatokkal, nyilvánvalóvá válik, hogy az apparátusnak, eredeti foglalkozásukat tekintve az értelmiségiek közé sorolt tagjainak jelentős része munkás vagy paraszti családból származik. Figyelemreméltó az „alkalmazott-egyéb” kategóriába soroltak térnyerése is. Arányuk az 1957-es, hét százalékos szintről 26 év alatt 19 százalékra emelkedett.

A függetlenített pártapparátus összetétele eredeti foglalkozás szerinti bontásban (1957)

* 11.1. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele eredeti foglalkozás szerinti bontásban (1957). N=2331

A függetlenített pártapparátus összetétele eredeti foglalkozás szerinti bontásban (1983)

* 11.2. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele szociális eredeti foglalkozás szerinti bontásban (1983). N=5793

Az utolsó két, a függetlenített pártapparátussal foglalkozó ábra a funkcionáriusok iskolázottságának változását szemlélteti. (Lásd: 12.1. és 12.2. sz. ábra) A forrásként szolgáló két statisztika nem azonos megnevezéseket használ, ennek ellenére úgy vélem, az adatok összehasonlíthatók. A diagramok alapján nyilvánvaló a funkcionáriusok iskolai végzettségének jelentős mértékű növekedése. Ez azt bizonyítja, hogy a pártvezetésnek az apparátus iskolázottságának növelését szorgalmazó politikája eredményesnek bizonyult. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya negyed század alatt 13 százalékról 76 százalékra emelkedett, 1983-ra tehát a függetlenített funkcionáriusok háromnegyede rendelkezett főiskolai vagy egyetemi diplomával. Ennél is szembeötlőbb azonban, hogy a csak alapfokú iskolázottságú, vagy nyolc osztályt sem végzett káderek szinte teljesen eltűntek a függetlenített pártapparátusból. A változások elsődleges okaként említhető, hogy az idősebb, képzetlenebb funkcionáriusok idővel átadták a helyüket egy magasan iskolázott, képzetesebb, műveltebb fiatalabb garnitúrának, másrészt a pártvezetés erőteljesen szorgalmazta a funkcionáriusok munka melletti tanulását, továbbképzését. Ugyanakkor meg kell jegyezni, a munkájuk miatt rendkívüli módon leterhelt funkcionáriusok egy részének nem volt kapacitása arra, hogy esti vagy levelező tagozaton komolyan elsajátítsa a tananyagot, így megszerzett végzettsége inkább csak formális volt.

A függetlenített pártapparátus összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban (1957)

• 12.1. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban (1957). N=2331

A függetlenített pártapparátus összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban (1983)

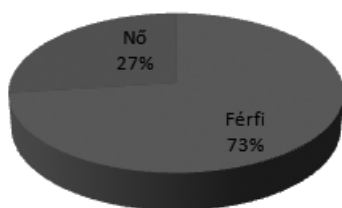

• 12.2. sz. ábra: A függetlenített pártapparátus összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban (1983). N=5793.

AZ MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK APPARÁTUSA

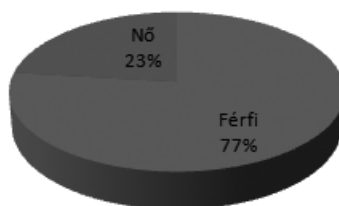
A 13.1. és 13.2. számú ábrák a KB apparátusa nemek szerinti összetételének változását mutatják. A KB apparátusában a nők aránya a függetlenített pártapparátus-beli arányukhoz képest magasabb volt tíz, illetve három százalékkal, de a teljes párttagságban való részesedésük szintjét nem érte el.

Az MSZMP KB apparátusának összetétele nemek szerinti bontásban (1957)

• 13.1. sz. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele nemek szerinti bontásban (1957). N=196

Az MSZMP KB apparátusának összetétele nemek szerinti bontásban (1983)

• 13.2. sz. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele nemek szerinti bontásban (1983). N=270

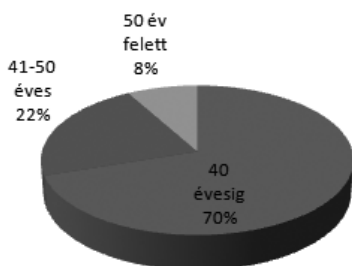
Érdekes, hogy a nők aránya a KB apparátusában 1957 és 1983 között nemhogy emelkedett volna, de még csökkent is négy százalékkal. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy ez a csökkenés elhanyagolható, ha figyelembe vesszük a vizsgált sokaságban szereplők alacsony számát.

A 14.1. és 14.2. számú ábrák a KB apparátusának életkor szerinti összetételét mutatják. 1957-ben a központi apparátus politikai munkatársainak döntő többsége

sege fiatalokból állt. A 40 év alattiak aránya elérte a 70 százalékot, és mindössze nyolc százalékuk töltötte be az 50. életévét. Ezek az értékek azonos időben 13 százalékkal alacsonyabbak, illetve öt százalékkal magasabbak a teljes függetlenített pártapparátusban dolgozók arányánál. Ez azonban természetesnek mondható, tekintve, hogy a pártközpontba bekerülő kádereknek már rendelkezniük kellett tapasztalatokkal a politikai munka területén.

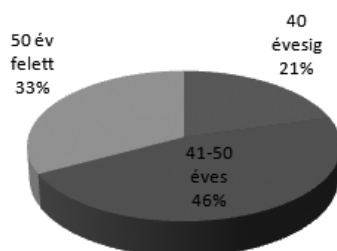
A KB apparátusának 1983-as összetétele is a már korábban a párttagság és a függetlenített pártapparátus kapcsán említett elöregedési tendenciát igazolja. A pártközpontban dolgozó 40 év alattiak aránya 1983-ra drasztikusan lecsökkent, alig haladta meg a 20 százalékot. A 41 és 50 év közötti korosztály aránya az 1957-es 22 százalékos szinthez képest 46 százalékra nőtt, az 50 év feletti aránya pedig megnégyszereződött.

Az MSZMP KB apparátusának összetétele életkor szerinti bontásban (1957)

* 14.1. sz. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele életkor szerinti bontásban (1957). N=196

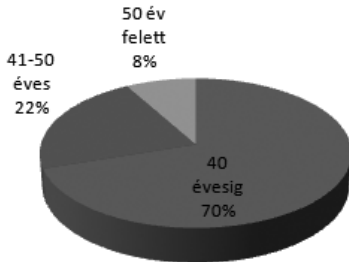
Az MSZMP KB apparátusának összetétele életkor szerinti bontásban (1983)

* 14.2. sz. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele életkor szerinti bontásban (1983). N=270

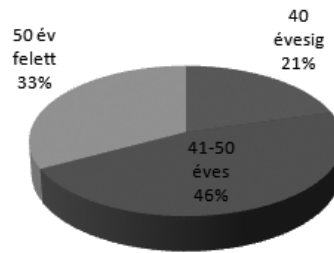
A központi apparátus társadalmi származás szerinti összetételét a 15.1. és a 15.2. számú ábrák szemléltetik. Ebben a vonatkozásban 26 év alatt kevés változás történt, a KB apparátusában mindvégig a munkás vagy paraszti származásúak domináltak. Arányuk kis mértékben, 70 százalékról 74 százalékra, még emelkedett is. Említésre méltó viszont az értelmiségi származásúak arányának megduplázódása: 6 százalékról 12 százalékra nőtt, de az emelkedés ebben az esetben is, a munkás-paraszt származásúakhoz hasonlóan, az „alkalmazott-egyéb származású” kategóriába soroltak rovására történt. A függetlenített pártapparátus számaival összehasonlítva megállapítható, hogy a pártközpontban dolgozó káderek között mindkét időpontban magasabb arányban voltak jelen az értelmiségi származásúak. Az eltérés 5, illetve 6 százaléknyi. Az „alkalmazott-egyéb” kategóriába tartozók vonatkozásában is megállapítható, hogy nagyobb arányban voltak jelen a KB apparátusában, mint a függetlenített pártapparátusban. A különbség esetükben 16, illetve 5 százaléknyi. 1957-ben ugyanis a központban dolgozó káderek majdnem negyede tartozott ebbe a kategóriába. Arányuk azonban 1983-ig 15 százalékra csökkent.

Az MSZMP KB apparátusának összetétele életkor szerinti bontásban (1957)

15.1. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele szociális származás szerinti bontásban (1957). N=196

Az MSZMP KB apparátusának összetétele életkor szerinti bontásban (1983)

15.2. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele szociális származás szerinti bontásban (1983). N=270

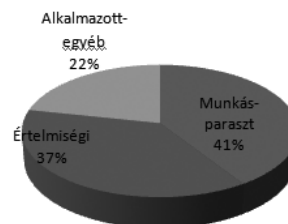
A KB apparátusának eredeti foglalkozás szerinti összetételét szemlélteti a 16.1. és a 16.2. számú ábra. A KB apparátus eredeti foglalkozása szerint munkás-paraszt besorolású kádereinek aránya jóval alacsonyabb volt a függetlenített apparátus funkcionáriusaival összehasonlítva. 1957-ben a pártközpont munkatársainak csak 54 százaléka tartozott eredeti foglalkozása alapján a munkássághoz vagy a parasztsághoz, míg ez az arány a függetlenített pártapparátus esetén ugyanebben az időben 85 százalék volt. 1983-ra a különbség 17 százaléknyra mérséklődött, de ennek elsődlegesen az volt az oka, hogy a függetlenített apparátusban drasztikusan lecsökkent az ebbe a kategóriába sorolt káderek aránya. 1983-ban a KB apparátusának már csak 41 százaléka került ki az eredeti foglalkozását tekintve munkás-paraszt besorolásúak közül. Annál inkább emelkedett az értelmiségiek aránya: a pályája kezdetétől ezt a foglalkozást űzők már 1957-ben is 28 százalékot tettek ki, arányuk pedig 1983-ra 37 százalékra emelkedett a központi apparátusban. Utóbbi esetben az is közrejátszhatott, hogy sok munkás-paraszt származású káder vált értelmiségivé a szocializmus éveiben, mivel a munkás-paraszt származásúak aránya a pártközpontban 1983-ban is 74 százalék volt. A KB apparátusában eredeti foglalkozását tekintve „alkalmazott-egyéb” besorolásúak aránya nem módosult jelentősen 1957 és 1983 között, 18 százalékról 22 százalékra emelkedett.

Az MSZMP KB apparátusának összetétele eredeti foglalkozás szerinti bontásban (1957)

16.1. sz. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele eredeti foglalkozás szerinti bontásban (1957). N=196

Az MSZMP KB apparátusának összetétele eredeti foglalkozás szerinti bontásban (1983)

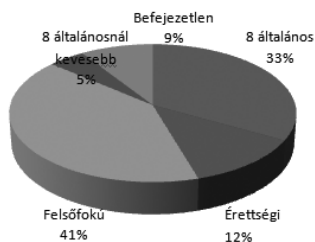

16.2. sz. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele eredeti foglalkozás szerinti bontásban (1983). N=270

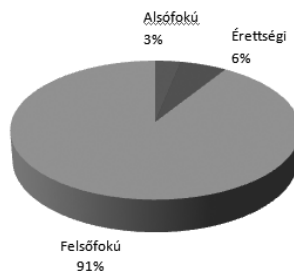
A 17.1. és 17.2. számú ábra a központi apparátusban dolgozó politikai munkatársak iskolai végzettségét mutatja be. A két felhasznált statisztika nem teljesen ugyanazokat a kategóriákat és kifejezéseket használja, ennek ellenére úgy vélem, valamiféle összehasonlításra lehetőséget ad. Amint az várható volt, a KB apparátusának összevetése a függetlenített pártfunkcionáriusokkal egyértelműen azt mutatja, hogy a pártközpontban jóval magasabban kvalifikált káderek dolgoztak. 1957-ben a teljes függetlenített pártapparátusban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya csak 13 százalék volt, ezzel szemben a pártközpont politikai munkatársainak 41 százaléka rendelkezett ugyanebben az időben egyetemi vagy főiskolai végzettséggel. A központban dolgozó káderek közül 47 százaléknak volt 8 általános vagy annál alacsonyabb, vagy befejezetlen iskolája, ezzel szemben az összes függetlenített körében ez az arány 72 százalék volt. 1983-ban a két vizsgált sokaság között már kisebb volt az eltérés, mivel ekkorra az összes függetlenített funkcionárius 76 százaléka is rendelkezett felsőfokú képesítéssel. A KB apparátusának iskolázottsága jelentős mértékben emelkedett 1957 és 1983 között eltelt negyed század alatt. A felsőfokú végzettségűek aránya 41 százalékról 91 százalékra nőtt, a pártközpontban dolgozó szinte minden kádernek volt főiskolai vagy egyetemi diplomája. Ezzel párhuzamosan az alsó fokú végzettségűek arányát is sikerült minimálisra leszorítani: 1983-ban csupán a KB apparátusának 3 százaléka tartozott ebbe a kategóriába.

Az MSZMP KB apparátusának összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban (1957)

• 17.1. sz. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban (1957). N=196

Az MSZMP KB apparátusának összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban (1983)

• 17.2. sz. ábra: Az MSZMP KB apparátusának összetétele iskolai végzettség szerinti bontásban (1983). N=270

Az alábbiakban a KB apparátus néhány jellemző vonására térek ki nagyon röviden, pontosabban az egyes KB osztályok, illetve a szintén a KB apparátusának részeként kezelt és az osztályokkal azonos jogállású KB Iroda, Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) apparátusa, a Pártélet és Társadalmi Szemle szerkesztőseinek, továbbá a Párttörténeti Intézet és Társadalomtudományi Intézet összetételének különbségeiből emelek ki néhányat. Az 1958-as statisztikában az összes osztályt figyelembe véve 196 fő szerepelt, az 1983-as adatokban pedig 277 fő.^[7]

[7] A „Statisztikai adatok a káderállományról” (1983) című dokumentumban a KB apparátusának összesített adataiban 277 fő szerepel, ugyanakkor az osztályok szerinti bontásban már csak 270 fő.

1957-ben a nemek szerinti megoszlást vizsgálva a Párttörténeti Intézet munkatársai között volt a legtöbb nő, 19 a 34 főből. Azt követte a Pártgazdasági Osztály 13 fővel (28-ból), de az osztályok többségén csak egy vagy két nő dolgozott, az Adminisztratív Osztályon pedig egy sem.

A 30 éven aluli fiatal munkatársak legnagyobb számban szintén a Párttörténeti Intézetben (8 fő), valamint a Társadalmi Szemlénél dolgoztak (5 fő).

Eredeti foglalkozásukat tekintve a legtöbb osztályon a munkatársak többsége munkásnak minősült. Egykori földműves az egész apparátusban csupán a Párt- és Tömegszervezetek Osztályán (PTO) dolgozott: 2 fő. Az eredeti foglalkozását tekintve alkalmazotti kategóriákba tartozók legtöbbször a Párttörténeti Intézethez (10 fő), illetve a Pártgazdasági Osztályhoz (6 fő) kötődött. A KB apparátusában összesen 25 fő tartozott ebbe a kategóriába.

Felsőfokú végzettséggel rendelkezett az Államgazdasági Osztály, a Mezőgazdasági Osztály minden munkatársa, valamint az Ipari Osztály, a Társadalmi Szemle és a Tudományos és Kulturális Osztály csaknem összes dolgozója is. A KEB-nél senki, a Külügyi Osztályon két, a PTO-n pedig egy főnek volt főiskolai vagy egyetemi diplomája.

Negyedszázaddal később, az ekkor már a statisztikába tartozó Politikai Főiskolán volt a legmagasabb a női munkatársak száma (28 fő), ezt követte a KB Iroda 22 fővel. A Közigazgatási és Adminisztratív Osztálynak (KAO) ekkor sem volt női munkatársa, a Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálynak (TKKO) pedig mindössze egy, az itt dolgozó 18 főből.

A Pártélet munkatársainak volt a legmagasabb az átlagéletkora 55 évvel, amelyet aztán a KEB követett 52 évvel. Összességében a legfiatalabbak a TKKO-n és a Külügyi Osztályon dolgoztak: munkatársaik átlagéletkora 41 év volt.

Eredeti foglalkozását tekintve a legtöbb értelmiségi a Politikai Főiskola munkatársai között volt (48 fő), ezt követte a Gazdaságpolitikai Osztály (GPO) 27 fővel, majd a Párttörténeti Intézet és a Társadalomtudományi Intézet 25-25 fővel. A KB tényleges osztályai közül a GPO-n kívül a legtöbb eredetileg értelmiségi foglalkozású a Külügyi Osztály munkatársa volt. Ha az egyes osztályokon dolgozó eredeti foglalkozású értelmiségiek arányát nézzük, akkor a Külügyi Osztály állt az első helyen 78,6 százalékkal, utána pedig a GPO következett 73 százalékkal. Legkisebb arányban a KB Irodában voltak jelen, a 28 munkatárs közül mindössze két fő volt eredetileg értelmiségi foglalkozású.

1983-ban a KB szinte összes osztályán és a KB intézményeinek esetében is 90 százalék és 100 százalék között mozgott a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkatársak aránya. Ebből a szempontból a kivételt ismét a KB Iroda jelentette, ahol a munkatársaknak csupán 39 százaléka, 28 főből 11 fő rendelkezett felsőfokú képesítéssel, 6 dolgozónak, a munkatársak 21 százalékának pedig csak alsófokú végzettsége volt, ami kiemelkedően a legrosszabb arány az összes osztály közül.

Az 1983-as statisztikában már a pártközpont munkatársainak nyelvtudására vonatkozó felmérések is rendelkezésre állnak. Összességében a KB apparátus munkatársainak 44 százaléka, 122 fő beszélt valamilyen idegen nyelven. Oroszul az összes munkatárs 34 százaléka tudott, angolul 18, németül kilenc és fél

százalékuk beszélt. A Külügyi Osztályon minden munkatárs beszélt valamilyen idegen nyelven, de ugyanez elmondható a Társadalmi Szemlénél dolgozókról is. A Párttörténeti Intézet és a Társadalomtudományi Intézet munkatársai között szintén magas volt az idegen nyelven beszélők aránya: 84,6 illetve 83,7 százalék. Az idegen nyelvet nem beszélők aránya is a KB Iroda munkatársai között volt a legmagasabb, 89 százalék, ezt követte a Pártgazdasági és Ügykezelési Osztály, ahol a dolgozók 82 százaléka nem ismert idegen nyelveket.

A KB OSZTÁLYAINAK ÉS INTÉZMÉNYEINEK VEZETŐI

A következő összehasonlítás a forrásként felhasznált statisztikák alapján a következő személyekre terjed ki:

1958-as összesítés: a KB osztályvezetői, a KEB elnöke, a Régi Párttagok Bizottságának elnöke, a KB Iroda vezetője, a Társadalmi Szemle főszerkesztője, a Pártélet felelős szerkesztője, a Párttörténeti Intézet vezetője. Összesen 15 fő.

1983-as összesítés: a KB osztályvezetői, a KB Iroda vezetője, a KEB elnöke, a Társadalmi Szemle főszerkesztője, a Pártélet felelős szerkesztője. Összesen 11 fő.

A felsorolt pozíciók betöltői a kommunista hatalmi elit egyik alcsoportját képezik. 1958-ban a vizsgált alcsoportnak három női tagja volt a 15-ből, 1983-ban viszont már csak egy a 11-ből. A gyengébb nem képviselői tehát lényegében teljesen kiszorultak a politikai elitnek, pontosabban a hatalmi elit ezen alcsoportjának szintjéről.

Az alcsoport életkor szerinti megoszlása a következőképpen alakult 1958-ban: három fő tartozott a 40 évesnél fiatalabb korosztályba, tízen voltak 41 és 60 év közöttiek, két fő pedig a 60. életévét is betöltötte. Az 1983-as alcsoportból szintén ketten tartoztak a 60 év feletti korosztályba, azonban egyetlen fő sem volt már a 40 év alatti korosztályból.

Eredeti foglalkozás tekintetében az 1958-as alcsoportból öt főt sorolhatunk a munkás, kettő az alkalmazott és nyolcat az értelmiségi kategóriába. Eredeti foglalkozását tekintve földműves egyáltalán nem volt az alcsoportban. A későbbi statisztikában a munkás és paraszti kategória összevontan szerepelt. Ehhez tartozott az alcsoport 11 tagjából hét fő, négyen pedig értelmiségiként kezdték pályafutásukat.

Az 1958-as alcsoportból hét fő rendelkezett felsőfokú képesítéssel, négyen érettségit tettek, egy főnek pedig nyolc osztálynál alacsonyabb iskolai végzettsége volt. Ezzel szemben 25 évvel később már az alcsoport minden tagja egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkezett.

Rájuk vonatkozóan szintén rendelkezésre áll az idegennyelvtudásukra vonatkozó információ is. Az alcsoportnak mind a nyolc idegennyelvtudással rendelkező tagja beszélt oroszul, ezen kívül más nyelveket közülük öt fő ismert. Ez az öt fő mind beszélt németül, ezen kívül ketten angolul és valamelyikük franciául is tudott.^[8]

[8] Lehetséges, hogy egyazon személy beszélt oroszul, németül, angolul és franciául is. Ez a statisztikából nem derül ki.

MEGYEI ELSŐ TITKÁROK

A fentiekhez hasonló módon, a megyei első titkárokat (valamint a budapesti első titkárt), mint a kommunista hatalmi elit egy másik alcsoportját is megvizsgálom a már szokásos szempontok alapján. Az alcsoportba tartozó személyek száma 20 fő. 1958-ban egyetlen nő sem töltött be megyei első titkári funkciót és 1983-ban is csak Cservenka Ferencné, Pest megyei első titkár volt az egyetlen nő a vizsgált alcsoportban.

A vezetés előregedésének újabb bizonyítéka, hogy az első számú megyei vezetők átlagéletkora az 1958-as 39,4 évről 1983-ra 55,3 évre emelkedett. Az első időpontban az alcsoport háromnegyede, 15 fő tartozott a 40 év alatti korosztályhoz, 1983-ban viszont már egyetlen 40 év alatti megyei első titkár sem volt. Az első számú megyei vezetők közül 1958-ban csak Laki István töltötte be a 60. életévét és rajta kívül csupán Prieszol József volt még 50 évesnél idősebb. Ezzel szemben a második vizsgált időpontban az alcsoport 2 tagja volt 60 éven felüli, 15 fő pedig az 51 és 60 év közötti korosztályhoz tartozott.

1958-ban a megyei első titkárok közül 14 fő tartozott eredeti foglalkozása alapján a munkás vagy paraszti kategóriába, és ez a szám az 1983-as adatokkal is pontosan megegyezik. Ugyanakkor az eredetileg értelmiségi foglalkozást űzők száma négy főről egyre csökkent a két vizsgált időpont között, ezzel párhuzamosan pedig az alkalmazotti kategóriába soroltak száma emelkedett kettőről öt főre. Az első számú megyei vezetők döntő többsége tehát mindvégig a munkás vagy paraszti háttérrel rendelkezők közül rekrutálódott.

Az 1958-as alcsoportból mindössze egyetlen megyei első titkárnak, a Gazdasági és Műszaki Akadémiát végzett Prieszol Józsefnek volt felsőfokú végzettsége, kilenc fő pedig csak nyolc osztállyal, hárman pedig annál is alacsonyabb végzettséggel rendelkeztek. Ez az arány a KB osztályvezetők alcsoportjával – azonos időben – összehasonlítva rendkívül kedvezőtlennek tekinthető. 1983-ban már az összes megyei első titkár rendelkezett valamilyen felsőfokú végzettséggel.

Idegennyelvtudás terén azonban a megyei első titkárok továbbra is lemaradásban voltak a KB osztályvezetők csoportjához képest. 1983-ban a 20 megyei első titkárnak mindössze a negyede, öt fő ismert idegen nyelvet, mindannyian az orosz. Az egyik megyei első titkár az orosz mellett franciául is beszélt.

FORRÁSJEGYZÉK

- A párt tevékenységének néhány területe. A Központi Bizottság előzetes jelentése a küldötteknek In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. Kongresszusának jegyzőkönyve: 1985. március 25–28*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985.
- A pártmunka kérdései, pártunk és a nemzetközi kommunista mozgalom. A Központi Bizottság beszámolója (előadó: Kádár János) In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve: 1962. november 20–24*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963.

- A pártmunka kérdései, pártunk nemzetközi kapcsolatai. A Központi Bizottság beszámolója (előadó: Kádár János) In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. Kongresszusának jegyzőkönyve: 1959. november 30.-december 5.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1960.
  - A pártmunka továbbfejlesztése. A Központi Bizottság beszámolója, (előadó: Kádár János) In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. Kongresszusának jegyzőkönyve: 1966. november 28.-december 3.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967.
  - Adatok a pártról és tevékenységének néhány területéről. A KB előzetes jelentése a küldötteknek In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt X. Kongresszusának jegyzőkönyve: 1970. november 23-28.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971.
  - Adatok a pártról és tevékenységének néhány területéről. A Központi Bizottság előzetes jelentése a küldötteknek. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. Kongresszusának jegyzőkönyve: 1975. március 17-22.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975.
  - Adatok a pártról és tevékenységének néhány területéről. A Központi Bizottság előzetes jelentése a küldötteknek. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. Kongresszusának jegyzőkönyve: 1980. március 24-27.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1980.
  - Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának Határozata a párttagság létszámának növekedéséről és szociális összetételének alakulásáról. 1972. november 21. In: Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971-1975.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1979
  - *Káderstatisztikák.* MSZMP KB PTO, 1958. (MOL, M-KS-288.f. 21. cs. 5. ő.e. 158)
- Statisztikai adatok a káderállományról.* Budapest, 1983, MSZMP KB Párt- és Tömegszervezeti Osztálya.

IRODALOM

- Gyarmati György (2009): Hatalmi elit Magyarországon a 20. század második felében, 1945-1989, *Korunk*, 3. sz. (<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00147/index896a.html>)
- Konrád György - Szelényi Iván (1989): *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*, Budapest, Gondolat Könyvkiadó
- Vass Henrik (szerk.) (1979): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971-1975.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó

• A tízéves évforduló